

ZACHOWANIA RYZYKOWNE W PRZESTRZENI ONLINE WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY NA TERENIE CZESKO- POLSKIEGO POGRANICZA

(raport badawczy)

Ryzykowne zachowania w przestrzeni online wśród dzieci i młodzieży na terenie czesko-polskiego pogranicza

© Łukasz Tomczyk, Katarzyna Potyrała, Iwona Tomczyk 2020

Zrealizowano w ramach projektu: Zefektivnění česko-polské spolupráce v boji proti kyberkriminalitě

Cytowanie raportu: Tomczyk, Ł., Potyrała, K., Tomczyk, I. (2020). ZACHOWANIA RYZYKOWNE W PRZESTRZENI ONLINE WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY NA TERENIE CZESKO-POLSKIEGO POGRANICZA. Olomouc-Kraków: Centre for the prevention of risky virtual communication Faculty of Education of Palacký University in Olomouc.

Spis treści

1. Zarys badań	4
1.1 Założenia metodologiczne	4
1.2 Teren badań	4
2. Wyniki - Polska	5
2.1 Charakterystyka próby badawczej	5
2.2 Młodzież jako konsumenci treści online.....	6
2.2.1 Które strony internetowe są odwiedzane najczęściej przez dzieci i młodzież?	6
2.2.2 Które sieci społecznościowe są najczęściej używane?	7
2.2.3 Które wyszukiwarki i przeglądarki internetowe używane są najczęściej?	10
2.3 Telefony komórkowe.....	10
2.3.1 Telefony w szkole	11
2.4 Seksting	15
2.5 Agresja i przemoc w przestrzeni online.....	16
2.6 Różne potencjalne lub występujące zachowania ryzykowne zapośredniczone przez Internet.....	20
2.7 Spotkania z obcymi poznanymi przez Internet	21
2.8 Podsumowanie	21
3. O projekcie.....	25
4. Kontakt zespół badawczy	26

1. Zarys badań

Raport **Zachowania ryzykowne w przestrzeni online wśród dzieci i młodzieży na terenie czesko-polskiego pogranicza** jest efektem międzynarodowego projektu *Usprawnienie czesko-polskiej współpracy w walce z cyberprzestępczością* w ramach programu Interreg V-A Česká republika – Polsko (CZ.11.4.120/0.0/0.0/17_028/0001654) we współpracy z 8 regionalnymi zarządami policji (5 w Republice Czeskiej i 3 w Polsce) oraz ekspertów z Centrum Ryzyka Wirtualnej Komunikacji Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu, a także pracowników naukowo-dydaktycznych Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

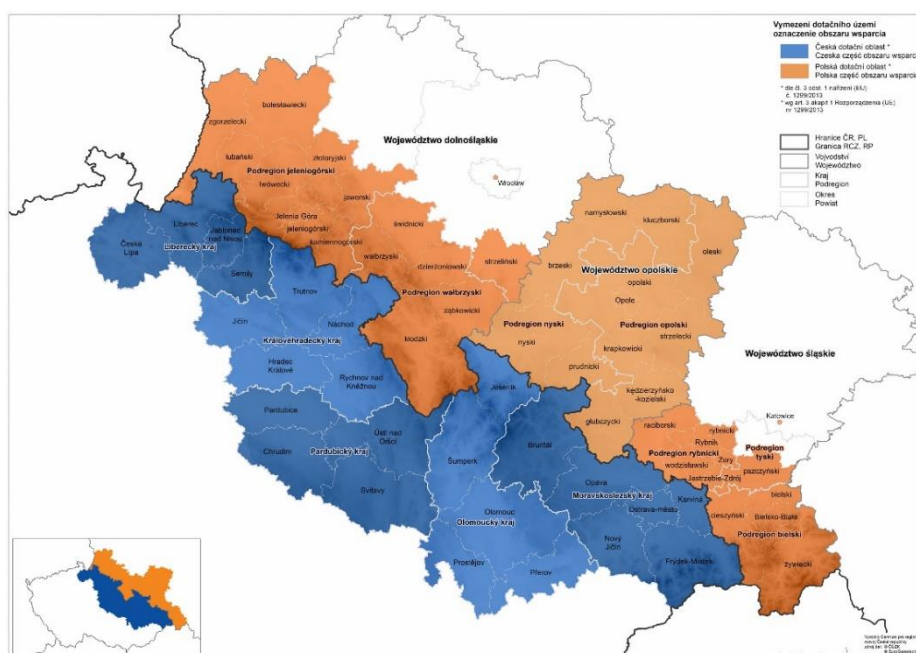
1.1 Założenia metodologiczne

Badania przeprowadzono w 2019 r. w wybranych regionach Czech i Polski. Monitorowany obszar reprezentował głównie pogranicze czesko-polskie. Dane gromadzono od stycznia do grudnia 2019 r. Następnie dokonano interpretacji wyników oraz ich włączenia do działań zapobiegawczych realizowanych w ramach projektu.

Badania przeprowadzono za pomocą anonimowego kwestionariusza online. Narzędzie zostało rozesłane do grupy docelowej za pośrednictwem własnej bazy danych szkół (z wykorzystaniem rejestru szkół oraz zasobów danych w ramach projektu). Kwestionariusz został przygotowany w dwóch wersjach językowych – w języku polskim i czeskim. Dane zebrano na terenie placówek szkolnych po uzyskaniu zgody od osób zarządzających placówką szkolną oraz uczniów. Uczestnictwo w badaniach było dobrowolne ze względu na etykę badań pedagogicznych. Badania nie spełniają kryterium pełnej losowości placówek szkolnych, dlatego nie dają podstaw do generalizacji.

1.2 Teren badań

Badania przeprowadzone na terenach przygranicznych, które tworzą regiony NUTS3, obejmujące 5 czeskich województw oraz 6 polskich podregionów, obejmujących częściowo 3 województwa.

2. Wyniki - Polska

2.1 Charakterystyka próby badawczej

Do badań włączono 1 249 osób w wieku od 10-17 lat z trzech województw na terenie Polski. W grupie badanych 62,61% stanowiły dziewczęta, natomiast 37,39% chłopcy. Średni wiek respondentów wynosił 14,45 lat (mediana 15, dominanta 15 przy odchyleniu standardowym 1,72). Płeć respondentów przedstawia tabela 1, ich strukturę wiekową prezentuje Rysunek 1, a rozkład badanych w poszczególnych województwach zamieszczono w Tabeli 2.

Tabela 1 Płeć respondentów

Płeć	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Dziewczyna	782	62,61
Chłopiec	467	37,39

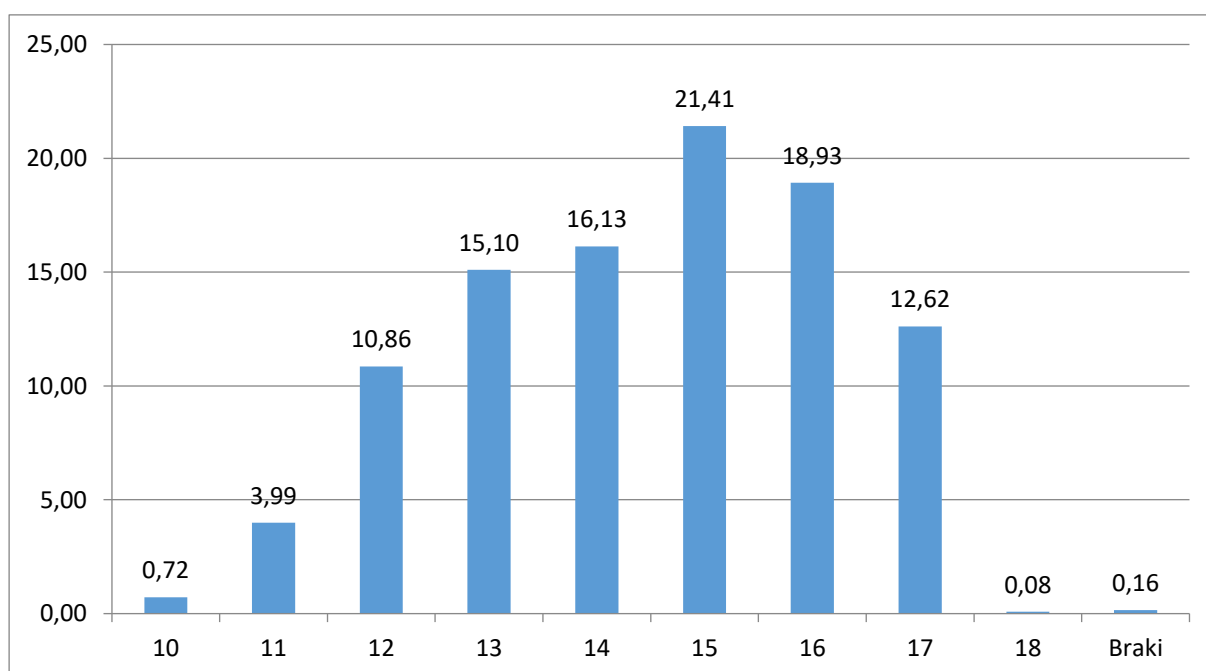
(n=1 249)

Tabela 2 Liczba respondentów w poszczególnych województwach

Region	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Województwo śląskie	306	24,44
Województwo opolskie	256	20,44
Województwo dolnośląskie	682	54,47
braki	5	0,65

(n=1 249)

Rysunek 1 Wiekowa struktura badanych w %

(n=1 249)

2.2 Młodzież jako konsumenci treści online

W środowisku online dzieci są aktywnymi konsumentami wszelkiego rodzaju treści - w niniejszych badaniach skupiono się na serwisach internetowych i usługach online (głównie sieciach społecznościowych), z których młodzież aktywnie korzysta. Natomiast z drugiej strony szczegółowo ukazujemy procentowy rozkład użytkowania usług i stron internetowych, w których młode osoby stają się nie tylko odbiorcami, lecz również aktywnymi twórcami.

2.2.1 Które strony internetowe są odwiedzane najczęściej przez dzieci i młodzież?

Celem badania było ukazanie, które strony internetowe są najczęściej odwiedzane przez młodych internautów. W tabeli 3 i 4 zamieszczono wykaz stron internetowych i usług najbardziej popularnych wśród młodych osób. Na podstawie zebranych danych zauważono, że serwisy oraz sieci społecznościowe cieszą się największą popularnością wśród młodych osób. Z Wikipedii bardzo często lub często korzysta ponad dwie trzecie badanych.

Tabela 3 Najczęściej odwiedzane strony internetowe lub usługi

Internetowa strona/serwis	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Serwery udostępniania plików wideo (np. YouTube, Vimeo, Stream itp.).	1057	84,63%
Sieci społecznościowe	1018	81,51%
Encyklopedia online (np. Wikipedia itp.).	870	69,66%
Bazary, serwery aukcyjne np. Allegro	713	57,09%
Witryny z grami (gry online, instrukcje do gier itp.).	550	44,04%
Inne	436	34,91%
Portale informacyjne (np. gazeta.pl, Interia, Wp.pl, itp.).	400	32,03%
Serwery treści strumieniowych (takie jak Twitch itp.)	290	23,22%
Strony edukacyjne (Khan Academy, kursy MOOC itp.).	208	16,65%
Witryny z agresywną treścią	145	11,61%
Witryny z pornografią	141	11,29%
Przechowywanie plików (takie jak RapidYou, Turbobit, Chomikuj itp.).	124	9,93%
Online videochat (np. Omegle, Ome.tv, itp.).	106	8,49%
Strony w sieci darknet	59	4,72%

(n=1 249)

2.2.2 Które sieci społecznościowe są najczęściej używane?

Wśród młodych respondentów najczęściej użytkowanym serwisem społecznościowym jest serwer YouTube¹, z którego korzysta 94,72% ankietowanych. Tuż za witryną rozrywkową usytuowane są serwisy Facebook oraz komunikator Facebook Messenger, a także tradycyjna usługa e-mail oraz krótkie wiadomości tekstowe SMS (Tabela 4).

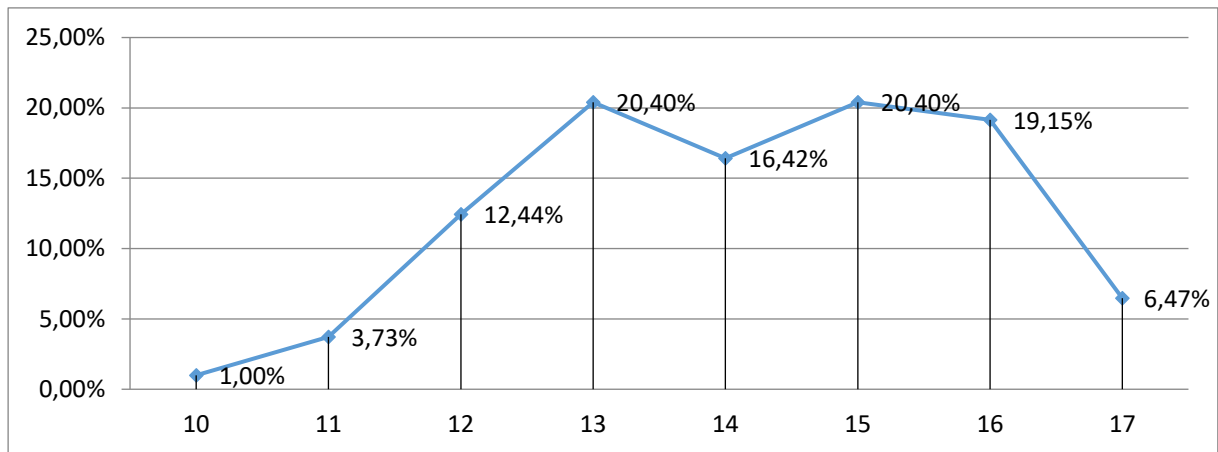
Tabela 4 Najczęściej odwiedzane strony internetowe lub usługi służące komunikacji

Internetowa strona/serwis	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
YouTube	1183	94,72
Facebook	1125	90,07
Facebook Messenger	1095	87,67
E-mail	971	77,74
Instagram	928	74,30
Snapchat	814	65,17
Pinterest	409	32,75
TikTok	402	32,19
Twitter	229	18,33
Twitch	208	16,65
Skype	200	16,01
Tellonym	84	6,73
Omegle	47	3,76
Ome.tv	34	2,72
Viber	28	2,24

(n=1 249)

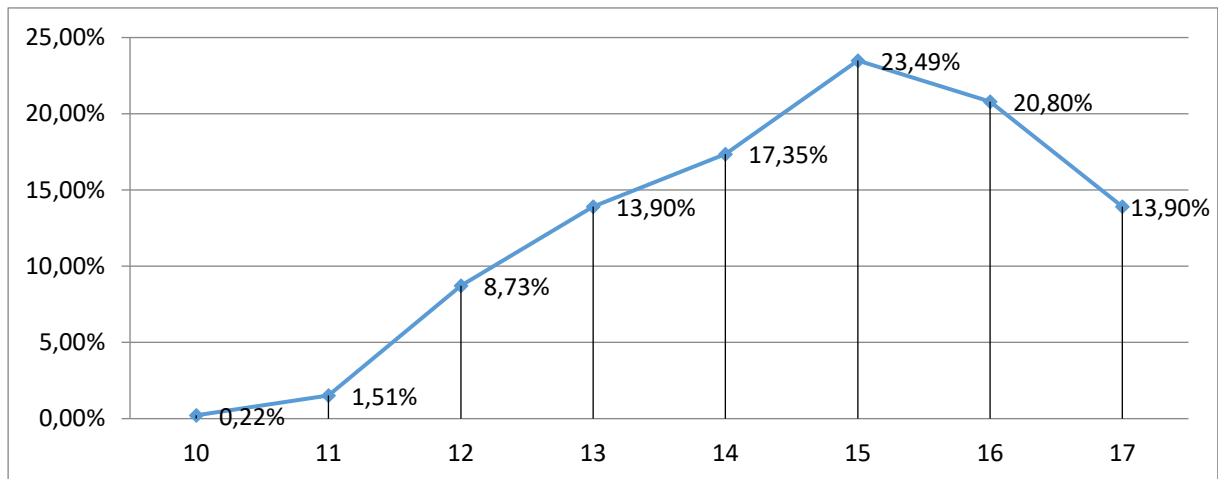
¹ YouTube jest zarówno witryną oferującą dostęp do treści wideo jak i dystrybucję plików. Ekseprci z PRVOK podkreślają, że YouTube jest także serwisem społecznościowym, ponieważ umożliwia użytkownikom tworzenie własnych profili oraz interakcję między użytkownikami.

Rysunek 2 Użytkowanie serwisu TikTok według kategorii wiekowych

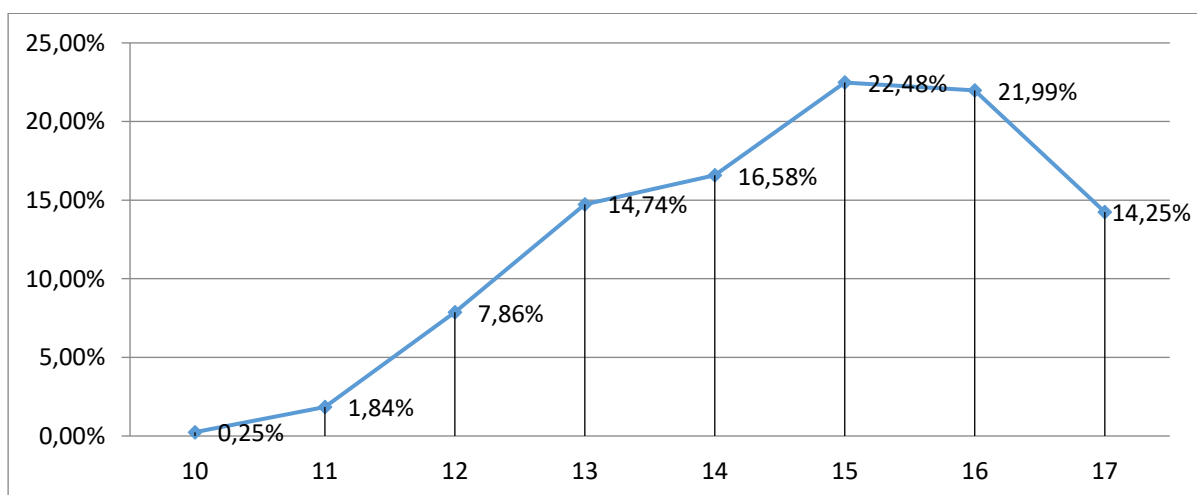
(n=402)

Rysunek 3 Użytkowanie serwisu Instagram według kategorii wiekowych

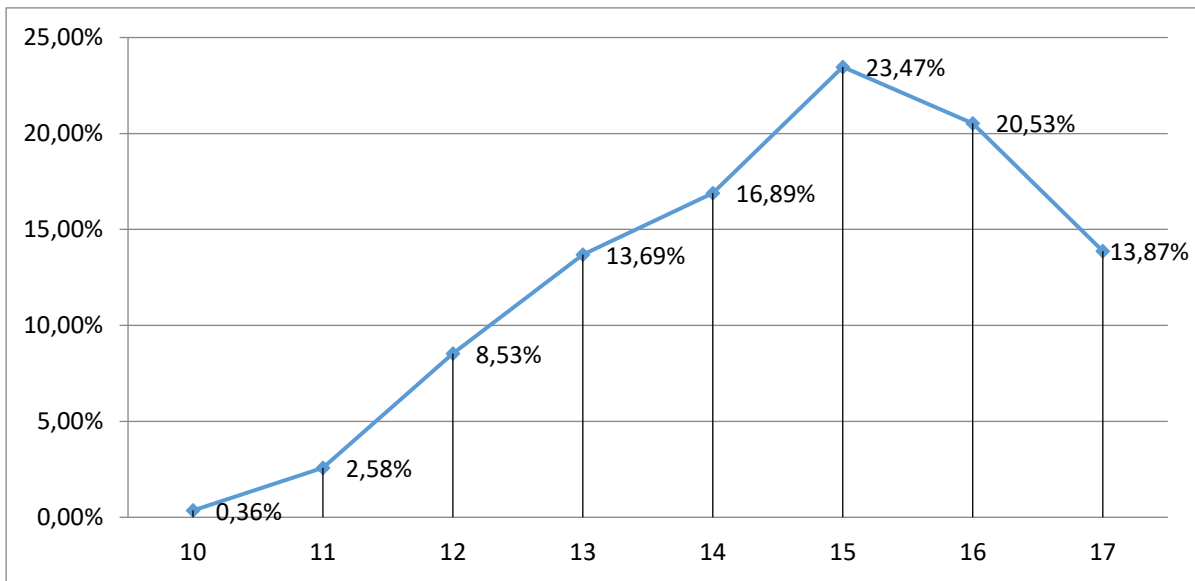
(n=928)

Rysunek 4 Użytkowanie serwisu Snapchat według kategorii wiekowych

(n= 814)

Rysunek 5 Użytkowanie serwisu Facebook według kategorii wiekowych

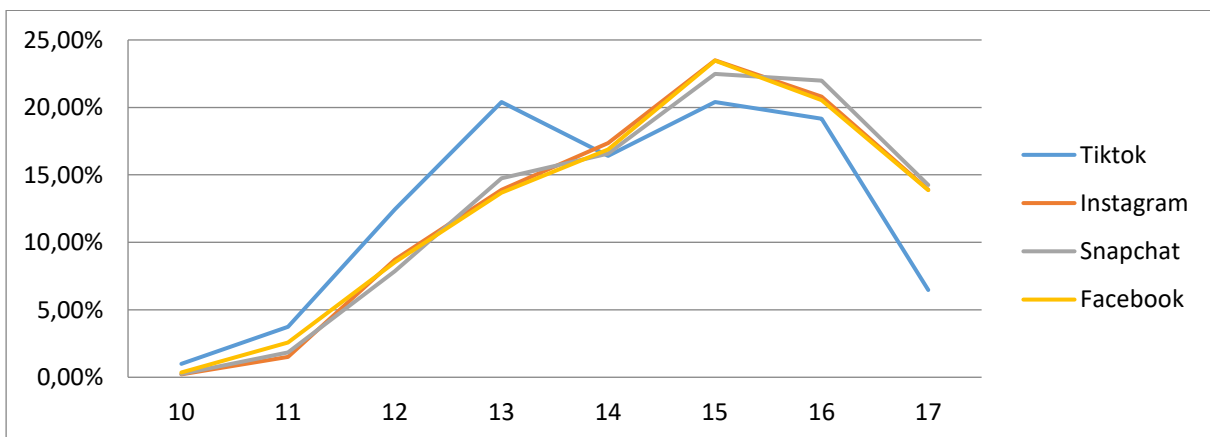

(n=1 125)

Na przestrzeni ostatnich lat zauważono zmiany w zakresie użytkowania portali społecznościowych przez dzieci i młodzież. **Obecnie popularność zyskuje nowy serwis TikTok (uprzednio istniejący pod domeną Musical.ly), który aktywnie jest odwiedzany przez niemalże jedną trzecią ankietowanych (32,19%).**

Młode osoby użytkują usługi sieciowe w sposób niejednorodny. Czynnikiem różnicującym aktywność w poszczególnych grupach wiekowych jest wiek. Facebook, Instagram i Snapchat najczęściej wzbudza zainteresowanie wśród adolescentów niż dzieci, natomiast TikTok zyskuje na popularności już wśród 12-latków. Jednym z powodów popularności tego typu stron internetowych jest prostota obsługi oraz możliwość umieszczania krótkich filmów, nagrywanych zazwyczaj smartfonami. Filmy te mają często oprawę muzyczną i ze względu na treść są adresowane do młodszych respondentów. Również z tego samego powodu serwis TikTok cieszy się znikomą popularnością w najstarszej grupie wiekowej. Rysunki 2-6 prezentują rozkład poszczególnych usług internetowych w zależności od wieku użytkowników.

Rysunek 6 Rozkład popularności poszczególnych usług internetowych ze względu na kategorie wiekowe

2.2.3 Które wyszukiwarki i przeglądarki internetowe używane są najczęściej?

Wśród najczęściej używanych wyszukiwarek na pierwszym miejscu znajduje się Google Chrome (65,78%), natomiast wśród innych aplikacji używanych przez młode osoby można wymienić: Safari (12,23%), Mozilla Firefox (10,39%), a także Opera (7,75%). Jedynie 1,13% respondentów używa Internet Explorer.

2.3 Telefony komórkowe

W badaniach skoncentrowano się również na tematyce aktywnego użytkownika telefonów komórkowych. Zespół badawczy zainteresowała kwestia popularności usług internetowych użytkowanych za pomocą telefonów komórkowych. Na podstawie zgromadzonych danych zauważono, że zdecydowana większość badanych (87,52%) posiada dostęp do Internetu dzięki telefonowi komórkowemu. Paradoksalnie najczęściej młodzi ludzie używają aparatu telefonicznego do pisania i wysyłania wiadomości za pomocą komunikatorów internetowych, oglądania filmów za pośrednictwem YouTube oraz wyszukiwania informacji oraz do celów rozrywkowych. Jedynie 65,53% respondentów używa bardzo często lub często telefonu do bezpośredniej komunikacji (Tabela 5).

Tabela 5 Wykorzystywanie telefonów komórkowych

W jakim celu najczęściej użytkujesz telefon komórkowy	Bardzo często		Często		Łącznie
	n	%	n	%	
Pisanie i wysyłanie wiadomości za pośrednictwem usług online (Facebook Messenger, WhatsApp itp.)	860	68,86%	211	16,89%	85,75%
Oglądanie filmów na YouTube	616	49,32%	353	28,26%	77,58%
Wyszukiwanie informacji np. przez Google	443	35,47%	478	38,27%	73,74%
Słuchanie muzyki lub ebooków (np. Spotify, Apple Music)	590	47,24%	254	20,34%	67,57%
Dzwonienie (komunikacja bezpośrednia)	348	27,86%	458	36,67%	64,53%
Wiadomości w portalu społecznościowym (pisanie i wysyłanie wiadomości do innych osób, prywatny czat)	481	38,51%	306	24,50%	63,01%
Śledzenie ulubionych youtuberów	357	28,58%	327	26,18%	54,76%
Pisanie i wysyłanie wiadomości SMS / MMS	301	24,10%	369	29,54%	53,64%
Zarządzanie kontem w serwisie społecznościowym	361	28,90%	301	24,10%	53,00%
Fotografowanie	268	21,46%	352	28,18%	49,64%
Pasywne przeglądanie sieci społecznościowych (jedynie czytanie postów innych).	285	22,82%	330	26,42%	49,24%
Ocena treści w sieciach społecznościowych (lajki, emotikony)	252	20,18%	347	27,78%	47,96%
Używam smartfona do nauki (aplikacje filmy materiały edukacyjne)	196	15,69%	373	29,86%	45,56%
Granie	207	16,57%	225	18,01%	34,59%
Czytanie na telefonie komórkowym (np. dokumenty	151	12,09%	177	14,17%	26,26%

tekstowe, książki, różne pliki PDF itp.)					
Oglądanie filmów na TikToku.	184	14,73%	103	8,25%	22,98%
Inne	122	9,77%	124	9,93%	19,70%
Udostępnianie zdjęć i filmów w portalach społecznościowych	77	6,16%	153	12,25%	18,41%
Nagrywanie filmów	54	4,32%	95	7,61%	11,93%
Streaming wideo (jak Twitch lub Facebook).	49	3,92%	73	5,84%	9,77%
Oglądanie filmów w serwisie Twitch.	50	4,00%	57	4,56%	8,57%

(n=1 249)

2.3.1 Telefony komórkowe w szkole

Na przestrzeni ostatnich lat zarówno w Polsce jak i innych europejskich krajach toczy się debata na temat użytkowania telefonów w szkołach. Istnieją na ten temat dwie grupy poglądów. Przedstawiciele jednej z nich dążą do konstruktywnego użytkowania urządzeń mobilnych w ramach tzw. trendu „BYOD” (ang. Bring Your Own Device). Grupa ta traktuje telefon jako jeden z najbardziej nowoczesnych środków dydaktycznych, który jest łatwo dostępny. Z kolei druga grupa pedagogów i nauczycieli dąży do ograniczenia użytkowania tego typu urządzeń mobilnych przez uczniów w środowisku szkolnym. Reprezentanci pierwszej grupy uważają, że telefony niekorzystnie wpływają na proces uczenia się, sprzyjają brakowi koncentracji, powodują nasilenie zjawisk niekorzystnych, takich jak: problematyczne użytkowanie Internetu, cyberprzemoc i inne. Dlatego też w ramach badania zapytano uczniów o ich doświadczenia związane z uregulowaniami dotyczącymi korzystania z telefonów w szkołach (Tabela 6).

Tabela 6 Użytkowanie telefonów w szkole

Przerwy	Zajęcia	Udział procentowy (%)
dozwolone	zabronione	36,37%
zabronione	zabronione	43,88 %
dozwolone	dozwolone	15,90%
zabronione	dozwolone	0,87 %
Inne	Inne	2,98%

(n=1 249)

Niemalże połowa ankieterowanych uczniów (43,88%, n=549) ma całkowity zakaz użytkowania telefonów komórkowych w szkole, zarówno w ramach zajęć jak i przerw. Istnieje jednak grupa respondentów (36,37%, n=455), która ma możliwość korzystania z telefonów komórkowych w trakcie przerw śródlekcyjnych. Uczniowie zaznaczający kategorie inne wskazują, że w wybranych sytuacjach (za zgodą nauczyciela, wybrane dni tygodnia np. piątki, również bez zgody nauczyciela) używają telefonów komórkowych.

W niemalże połowie szkół nie ma możliwości łączenia się z Internetem przez ogólnodostępne WI-FI. Jedynie 27,01% ankietowanych uczniów potwierdza taką techniczną możliwość. Interesujący jest fakt, że co czwarty uczeń nie posiada wiedzy w tym obszarze. Być może jest to spowodowane wykorzystywaniem własnego szybkiego Internetu dostępnego w telefonie komórkowym. Dane dotyczące możliwości korzystania z WI-FI w szkole przedstawiono w tabeli 7.

Tabela 7 Możliwość korzystania z WI-FI na terenie szkoły

W naszej szkole istnieje możliwość podłączenie się do Internetu za pomocą sieci Wifi	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
NIE	593	47,40
TAK	338	27,01
Nie wiem	318	25,59

(n=1 249)

W ramach szczegółowej analizy danych rozdzielono respondentów do dwóch grup, które zostały porównane pod względem aktywności, które najczęściej podejmowane są w ramach przerw śródlekcyjnych przez uczniów. Pierwsza grupa ankietowanych deklarowała, że w ich szkole użytkowanie telefonów jest dozwolone (zarówno na lekcjach i na przerwach), natomiast druga grupa reprezentowała odmienne założenie. Celem takiego porównania było odnalezienie zależności pomiędzy aktywnościami podejmowanymi przez uczniów a regułami użytkowania telefonów w środowisku szkolnym (Tabela 8 i 9).

Tabela 8 Aktywności podejmowane przez dzieci i młodzież – szkoły w których używanie telefonu komórkowego w czasie przerw i lekcji jest dozwolone (możliwość wielokrotnego wyboru)

Co robisz najczęściej w czasie przerw?	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Rozmawiam z kolegami i koleżankami	616	96,40%
Przeglądam coś w telefonie	440	68,86%
Piszę z kimś używając telefonu	411	64,32%
Przeglądam strony internetowe przez telefon	368	57,59%
Chodzę po szkole	303	47,42%
Słucham muzyki na moim telefonie	159	24,88%
Siedzę na ławce i się nudzę	146	22,85%
Gram w grę na telefonie	128	20,03%
Patrzę na YouTube przez telefon	115	18,00%
Inne	95	14,87%
Czytam książkę	65	10,17%
Patrzę na innych kolegów z klasy, którzy grają w gry / oglądają filmy itp.	56	8,76%
Gram z kolegami z innych klas	53	8,29%

Patrzę na filmy w TikToku przez telefon	51	7,98%
Kręcę filmy używając telefonu	31	4,85%
Gram w tenisa stołowego, piłkarzyki itp. z innymi uczniami z klasy.	24	3,76%
Gram w gry karciane z innymi kolegami i koleżankami z klasy	14	2,19%
Czytam czasopismo	13	2,03%

(n=639 dla odpowiedzi bardzo często i często)

Tabela 9 Aktywności podejmowane przez dzieci i młodzież – szkoły w których używanie telefonu komórkowego w czasie przerw jest zabronione (możliwość wielokrotnego wyboru)

Co robisz najczęściej w czasie przerw?	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Rozmawiam z kolegami i koleżankami	515	92,29%
Chodzę po szkole	390	69,89%
Inne	107	19,18%
Siedzę na ławce i się nudzę	103	18,46%
Piszę z kimś używając telefonu	94	16,85%
Przeoglądam coś w telefonie	84	15,05%
Gram w tenisa stołowego, piłkarzyki itp. z innymi uczniami z klasy.	81	14,52%
Przeoglądam strony internetowe przez telefon	78	13,98%
Gram z kolegami z innych klas	75	13,44%
Patrzę na YouTube przez telefon	75	13,44%
Słucham muzyki na moim telefonie	63	11,29%
Patrzę na innych kolegów z klasy, którzy grają w gry / oglądają filmy itp.	56	10,04%
Gram w grę na telefonie	51	9,14%
Czytam książkę	35	6,27%
Patrzę na filmy w TikToku przez telefon	32	5,73%
Gram w gry karciane z innymi kolegami i koleżankami z klasy	22	3,94%
Kręcę filmy używając telefonu	16	2,87%
Czytam czasopismo	12	2,15%

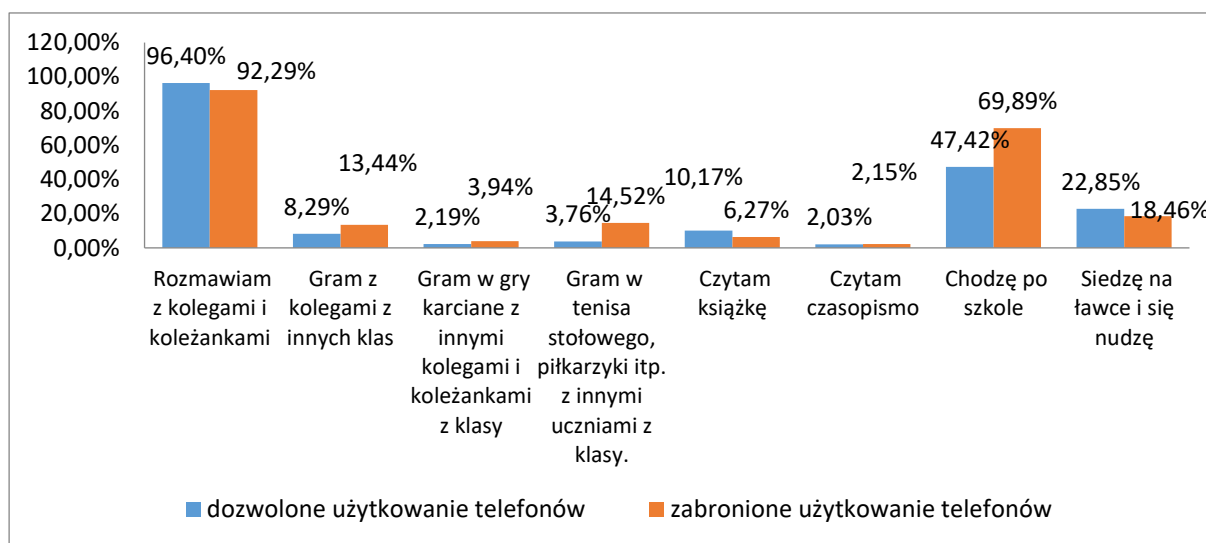
(n= 558 dla odpowiedzi bardzo często i często)

Na pierwszym miejscu wśród aktywności podejmowanych w ramach przerw śródlekcyjnych przez uczniów mających oficjalną możliwość korzystania z telefonów komórkowych jest prowadzenie rozmów z kolegami i koleżankami. Aktywność tego typu podejmuje zdecydowana większość uczniów. Zachowania ryzykowne w przestrzeni online wśród dzieci i młodzieży na terenie czesko-polskiego pogranicza

większość uczniów. Na kolejnej pozycji znajduje się przeglądanie różnych zasobów w telefonie (68,86%).

Niezależnie od tego czy korzystanie z telefonów komórkowych jest zabronione lub dozwolone w przybliżeniu co piąta osoba podkreśla, że nie podejmuje żadnych aktywności nudząc się w trakcie przerw (Rysunek 7). W szkołach, gdzie zakazano użytkowania telefonu w ramach przerw znacząco częściej ankietowane osoby podejmują aktywności ruchowe związane z przemieszczaniem się (69,89% - w szkołach z ograniczeniami użytkowania telefonów, 47,42% - w szkołach bez limitów w tym zakresie).

Rysunek 7 Wybrane analogowe aktywności u obu grup

Wraz z pojawieniem się zakazów dotyczących użytkowania telefonów komórkowych w szkole w ramach przerw wzrasta bardzo widocznie aktywność dotycząca przemieszczania się po szkole. Również nieco więcej osób podejmuje czynności związane z grami analogowymi (piłkarzyki, tenis stołowy i inne).

Warto również zaznaczyć, że pomimo zakazów istnieje grupa młodych osób, które użytkują telefony komórkowe wbrew oficjalnym regulacjom. Przykładowo 16,85% uczniów komunikuje się z innymi w ramach przerwy lekcyjnej używając telefonów, 13,98% przegląda strony internetowe, natomiast 13,44% korzysta z YouTube oraz 11,29% słucha muzyki. W grupach, które nie mają zakazu dotyczącego używania telefonu komórkowego, współczynniki wymienionych aktywności online są zdecydowanie wyższe.

Udostępnianie materiałów bez zgody

Wspomniane wcześniej regulacje dotyczące użytkowania telefonów w szkole stanowią specyficzną formę profilaktyki zachowań problematycznych zapośredniczonych przez media cyfrowe, w szczególności smartfony. Bardzo często debata w tym obszarze dotyczy zachowania ryzykowne w przestrzeni online wśród dzieci i młodzieży na terenie czesko-polskiego pogranicza

wykonywania zdjęć i filmów oraz udostępniania tychże materiałów bez zgody osób, które zostały sfilmowane lub sfotografowane. Dlatego też w ramach badań podjęto próbę diagnozy skali zjawiska związanego z filmowaniem i wykonywaniem fotografii w sposób naruszający granice do prywatności w ramach: przerw, zajęć i imprez szkolnych.

Aż 45,40% (n=568) ankietowanych wskazało, że nie zdarzyło im się, aby kiedykolwiek zostali sfotografowani bez ich zgody, jedynie około 10% twierdzi, że taka sytuacja występuje bardzo często (4,07%) lub często (7,35%). Nieco więcej młodych respondentów twierdzi, że nigdy nie zdarzyło im się, aby nagrano z ich udziałem film bez zgody (58,03%). Nieco rzadziej też młode osoby mają problem z systematycznym nagrywaniem filmów z ich udziałem bez wyrażenia zgody na takie działanie – bardzo często zjawisko dotyczy 3,11%, natomiast często 5,19%.

2.4 Seksting

Seksting to zjawisko, które można zdefiniować jako dobrowolne udostępnianie własnego intymnego wizerunku (jako zdjęcie lub film) innym użytkownikom. Seksting to zjawisko obejmujące wysyłanie i odbieranie intymnych (erotycznych) materiałów w środowisku usług sieciowych np. poprzez aplikacje typu Snapchat, czy też inne komunikatory internetowe (w tym MMS). W tabelach 10 - 12 ukazano trzy kategorie sekstingu związane z wiadomościami tekstowymi oraz przesyłaniem erotycznych materiałów audiowizualnych.

Tabela 10 Przesyłanie prowokujących „erotycznych” wiadomości

	Czy kiedykolwiek wysłałeś komuś prowokacyjną "seksowną, erotyczną" wiadomość tekstową?	
	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Bardzo często	37	2,95
Nigdy	1003	80,17
Bardzo rzadko	107	8,55
Od czasu do czasu	71	5,67
Często	31	2,47
Braki	2	0,15

N= 1249

Tabela 11 Przesyłanie erotycznych fotografii

	Czy kiedykolwiek wysłałeś komuś prowokacyjne "seksowne, erotyczne" zdjęcie, na którym jesteś częściowo nagi lub nagi?	
	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Bardzo często	18	1,43
Nigdy	1124	89,84
Bardzo rzadko	58	4,63
Często	13	1,03

Od czasu do czasu	36	2,87
Braki	2	0,15

Tabela 12 Przesyłanie erotycznych filmów

	Czy kiedykolwiek wysłałeś komuś swój "seksowny, erotyczny" film, na którym jesteś częściowo nagi lub nagi?)	
	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Bardzo rzadko	28	2,23
Nigdy	1188	94,96
Bardzo często	11	0,87
Od czasu do czasu	16	1,27
Często	6	0,47
Braki	2	0,15

Zdecydowanie najczęstszą formą sekstingu jest przesyłanie erotycznych wiadomości. Co piąty ankietowany wykonał taką czynność w swoim życiu. Bardzo często działania klasyfikowane jako seksting wykonuje jedynie nie więcej niż 3% młodych osób. Jedynie niespełna 5% przesało erotyczne filmy z własnym udziałem innej osobie. Wyniki dotyczące sekstingu są zbieżne z innymi badaniami na reprezentatywnych próbach np. EU KIDS Online. Najczęściej materiały tego typu były wysyłane do: obecny chłopak lub dziewczyna (3,33%), chłopak lub dziewczyna, który mnie lubił i z którym/ą chciałem/am „chodzić” (0,63%), aktualny przyjaciel (4,36%), były chłopak lub dziewczyna (1,75%), chłopak lub dziewczyna z Internetu (0,56%), osoba, którą znałem/am bardzo krótko (0,47%) i inne (3,51%).

2.5 Agresja i przemoc w przestrzeni online

Cyberprzemoc jest tematem, który wzbudza szczególne zainteresowanie wśród pedagogów mediów, nauczycieli, rodziców. Jest to zagadnienie, które jest najczęściej analizowanym zagrożeniem świata cyfrowego. Świadczy o tym chociażby wzrastająca liczba publikacji, szkoleń dla kadry pedagogicznej, czy też akcji profilaktycznych realizowanych w szkołach.

W niniejszym podrozdziale ukazano częstotliwość występowania zjawiska cyberprzemocy i agresji elektronicznej bez uwzględnienia mechanizmów, które zostały już wielokrotnie wyjaśnione w literaturze dotyczącej pedagogiki, psychologii i socjologii mediów. W tabeli numer 13 zaprezentowano wybrane formy agresji i przemocy elektronicznej w poszczególnych województwach na pograniczu. Na podstawie zebranych danych zauważono, że różnych form cyberprzemocy lub agresji elektronicznej doświadczyło od niespełna jednego procenta do 8,36% młodych osób (w zależności od rodzaju). Najczęstszą formą agresji elektronicznej są

słowne działania, natomiast najrzadziej występującą jest transmitowanie nagrań mających wywołać negatywne emocje lub dyskredytację danej osoby. W tabeli 13 zaprezentowano częstotliwości występowania zjawisk oznaczonych jako częste lub bardzo częste.

Tabela 13 Wybrane formy agresji i przemocy elektronicznej, z którymi spotkały się młode osoby w ciągu ostatniego roku

Która z form agresji i przemocy elektronicznej wystąpiła w ostatnim roku	woj. śląskie		woj. dolnośląskie		woj. opolskie	
	N	%	N	%	N	%
Ktoś skrzywdził Cię słownie przez Internet lub telefon komórkowy (czułeś się wtedy: upokorzony, obrażony, wyśmiewany lub w inny sposób zakłopotany).	20	6,54	57	8,36	12	4,69
Ktoś za pośrednictwem Internetu lub telefonu komórkowego rozpowszechnił zdjęcie, które miało Cię upokorzyć, wyśmiewać lub w inny sposób zawstydić.	14	4,58	31	4,55	16	6,25
Ktoś rozpowszechnił Twoje intymne zdjęcie przez Internet lub telefon komórkowy.	4	1,31	12	1,76	6	2,34
Ktoś za pośrednictwem internetu lub telefonu komórkowego rozprzestrzenił wideo, które Cię upokorzyło, wyśmiewało	4	1,31	13	1,91	9	3,52
Ktoś Cię oszukał w Interencie (zakupy, aukcje, itp.).	7	2,29	15	2,20	9	3,52
Ktoś za pośrednictwem Internetu lub telefonu komórkowego transmitował nagranie dźwiękowe lub film, które upokarzało Cię, ośmieszało lub w inny sposób powodowało zawstydzenie	3	0,98	9	1,32	4	1,56
Ktoś zagroził lub zastraszył Cię przez Internet lub telefon	14	4,58	25	3,67	8	3,13
Ktoś szantażował cię przez Internet lub telefon (abyś coś zrobił czego nie chciałeś).	11	3,59	14	2,05	7	2,73
Ktoś bez Twojej zgody dostał się na twoje konto online (e-mail, konto w sieci społecznościowej itp.).	13	4,25	20	2,93	9	3,52
Ktoś niewłaściwie użył Twojego konta w portalu społecznościowym albo mailu, aby wpędzić Cię w kłopoty	8	2,61	11	1,61	4	1,56
Ktoś cię niepokoił dzwoniąc (np. wielokrotnie, wieczorem, przez dłuższy czas).	18	5,88	33	4,84	11	4,30
Ktoś utworzył Twój fałszywy profil w sieci społecznościowej.	5	1,63	13	1,91	7	2,73
N	306		682		256	

Wśród usług i stron internetowych, w których najczęściej dochodzi do zjawisk agresji i przemocy elektronicznej są aplikacje i witryny najczęściej obsługiwane przez młodzież. To właśnie w portalu społecznościowym Facebook, komunikatorze Messenger oraz serwisach Instagram oraz Snapchat, Twitch i TikTok ankietowani spotkali się z aktami przemocy i agresji elektronicznej (Tabela 14). Popularność danego serwisu łączy się zatem z prawdopodobieństwem występowania negatywnie ocenianych zjawisk.

Tabela 14 Miejsca cyberprzemocy i agresji elektronicznej

	Bardzo często		Często		Od czasu do czasu		Bardzo rzadko		Nigdy	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
E-mail	6	0,48%	2	0,16%	11	0,88%	46	3,68%	1184	94,80%
Facebook	32	2,56	25	2,00	81	6,49	201	16,09	910	72,86
Facebook Messenger	41	3,28	49	3,92	98	7,85	255	20,42	806	64,53
Instagram	21	1,68	16	1,28	36	2,88	84	6,73	1092	87,43
Ask.FM	4	0,32	5	0,40	14	1,12	23	1,84	1203	96,32
Ome.tv	11	0,88	7	0,56	12	0,96	21	1,68	1198	95,92
Omegle	13	1,04	10	0,80	13	1,04	30	2,40	1183	94,72
Pinterest	2	0,16	4	0,32	4	0,32	13	1,04	1226	98,16
Skype	9	0,72	4	0,32	8	0,64	31	2,48	1197	95,84
SMS/MMS	12	0,96	15	1,20	37	2,96	114	9,13	1071	85,75
Snapchat	19	1,52	17	1,36	38	3,04	97	7,77	1078	86,31
Tellonym	15	1,20	14	1,12	15	1,20	35	2,80	1170	93,67
TikTok	17	1,36	9	0,72	23	1,84	46	3,68	1154	92,39
Twitch	3	0,24	8	0,64	7	0,56	18	1,44	1213	97,12
Twitter	4	0,32	3	0,24	6	0,48	20	1,60	1216	97,36
Viber	1	0,08	4	0,32	4	0,32	8	0,64	1232	98,64
WhatsApp Messenger	12	0,96	12	0,96	20	1,60	49	3,92	1156	92,55
YouTube	25	2,00	24	1,92	34	2,72	73	5,84	1093	87,51
Inne miejsce	21	1,68	9	0,72	36	2,88	56	4,48	1127	90,23

(n=1 249)

Dwie trzecie uczniów deklaruje, że nie padło nigdy ofiarą cyberprzemocy i agresji elektronicznej. Uwzględniając osoby, które doświadczyły jakiegokolwiek formy wymienionej w tabeli 14 zauważono, że najczęściej zjawiska te są krótkotrwałe i występują mniej niż tydzień (około połowa przypadków) – Tabela 15. Warto jednak podkreślić, że 6,13% ankietowanych miało doświadczenia z długotrwałą przemocą, która trwała ponad rok. Bardzo częstą sprawcą była pojedyncza osoba -chłopiec. Sprawstwo grupowe dotyczyło 8,25% chłopców lub 8,01% dziewcząt.

Tabela 15 Długość incydentu

	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
mniej niż 1 tydzień	222	52,36%
1-2 tygodnie	53	12,50%
ponad rok	26	6,13%
1-3 miesiące	20	4,72%
3-5 tygodni	20	4,72%
4-6 miesięcy	13	3,07%
7-12 miesięcy	5	1,18%

Braki	2	0,47%
-------	---	-------

(n=424)

Najczęściej wskazywane formy agresji i przemocy zapośredniczonej przez media cyfrowe są realizowane przez osoby z najbliższego otoczenia. Jak przedstawiono w tabeli 16 - 23,11% respondentów deklaruje, że sprawcą były bliskie osoby ze środowiska szkolnego (z tej samej klasy). Niespełna 18% uczniów z badanej grupy, która doświadczyła wskazanych zachowań, zaznacza, że nie jest w stanie wskazać sprawcy. Kategorię płci w odniesieniu do sprawcy przedstawia tabela 17.

Tabela 16 Kim był sprawca?

	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Kolega/Koleżanka z tej samej klasy	98	23,11%
Nie wiem	76	17,92%
Osoba, którą znam tylko z Internetu	37	8,73%
Uczeń z innej szkoły	29	6,84%
Kolega z innej klasy (ale ta sama szkoła)	26	6,13%
Były przyjaciel	26	6,13%
Moja była dziewczyna / dziewczyna	8	1,89%

(n=424)

Tabela 17 Kim był sprawca (kategoria płci)?

Kategorie	Liczba respondentów (n)	Udział procentowy (%)
Chłopiec	100	23,58%
Dziewczyna	70	16,50%
Grupa mieszana (chłopcy i dziewczęta)	63	14,85%
Płeć nieznaną	61	14,38%
Głównie chłopcy (więcej niż jeden chłopiec)	35	8,25%
Głównie dziewczęta (więcej niż jedna dziewczynka)	34	8,01%

(n=424)

2.6 Różne potencjalne lub występujące zachowania ryzykowne zapośredniczone przez Internet

W badaniach zapytano również o różne formy działań, które mogą mieć na celu oszustwo, wprowadzenie w błąd, wywołanie negatywnych emocji za sprawą aktywności znanych i nieznanymi osób w Internecie. Wymienione w tabeli 18 sytuacje i zachowania nie należą do bardzo często występujących. Wskazane na skali odpowiedzi „bardzo często” oraz „często”, w odniesieniu do zaprezentowanych e-zagrożeń doświadczyło w zależności od rodzaju, od nieco ponad 1% do niespełna 4%. Od czasu do czasu wymienione sytuacje dotyczyły maksymalnie nieco ponad 6%. Zdarzenia, które występują dotyczą najczęściej: kradzieży wirtualnych postaci w grach, zablokowania konta w sieci społecznościowej przez inne osoby. Ponad 8% młodych osób podkreśla, że ich rodzice umieścili w sieci zdjęcia lub filmy bez ich zgody. Jedynie ponad 2,5% młodych osób zamówiło towar w Internecie, który nigdy nie dotarł. Niespełna ponad 3% młodych osób posiada również nieprzyjemne doświadczenia związane z założeniem fałszywego profilu w Internecie z ich zdjęciem lub osobistymi danymi.

Tabela 18 Wybrane ryzykowne sytuacje, których doświadczyli badani w przestrzeni online

Sytuacje ryzykowne	Bardzo często i często		Czasami		Nigdy	
	Liczba respondentów w (n)	Udział procentowy (%)	Liczba respondentów w (n)	Udział procentowy (%)	Liczba respondentów w (n)	Udział procentowy (%)
Zamówiłem towary online, zapłaciłem za nie, a produkty nigdy nie dotarły (oszustwo).	34	2,72%	62	4,96%	968	77,50%
Zlicytowałem towary na portalu aukcyjnym (np. Allegro), zapłaciłem za nie, a towary nigdy nie dotarły (oszustwo).	18	1,44%	12	0,96%	1171	93,76%
Ktoś założył mi profil w sieci społecznościowej bez mojej wiedzy, mimo że nie chciałem mieć go w tej usłudze.	17	1,36%	21	1,68%	1171	93,76%
Ktoś sfalszował mój profil (na przykład skopiował moje nazwisko, zdjęcia i dane kontaktowe).	15	1,20%	28	2,24%	1150	92,07%
Ktoś ukradł moją wirtualną postać, przedmioty, na przykład w ramach gry online	49	3,92%	50	4,00%	1038	83,11%
Ktoś zablokował moje konto w sieci społecznościowej (na przykład Instagram, Facebook itp.).	45	3,60%	80	6,41%	904	72,38%

Ktoś usunął moje konto w sieci społecznościowej (na przykład Instagram, Facebook itp.).	20	1,60%	34	2,72%	1116	89,35%
Ktoś przechwycił moje hasło.	31	2,48%	64	5,12%	929	74,38%
Otworzyłem plik z niezweryfikowanego źródła i zaraziłem wirusem komputer.	26	2,08%	77	6,16%	942	75,42%
Zainstalowałem złośliwą aplikację na moim telefonie komórkowym, a następnie dowiedziałem się, że zbiera ona dane o mnie,	14	1,12%	36	2,88%	1098	87,91%
Ktoś nagrał mnie w internecie na czacie wideo (np. Skype, Omegle itp.).	16	1,28%	21	1,68%	1162	93,03%
Moi rodzice przestali moje zdjęcia lub filmy do Internetu, mimo że nie wyraziłem na to zgody.	44	3,52%	56	4,48%	1050	84,07%

(n=1 249)

2.7 Spotkania z obcymi poznanimi przez Internet

Badania dotyczące ochrony własnej prywatności przez dzieci i młodzież stanowią jedno z podstawowych obszarów związanych z bezpieczeństwem cyfrowym młodych użytkowników. Jedną z form, która łączy zachowanie ryzykowne online z przestrzenią offline jest podejmowanie kontaktów z nieznanymi przez Internet. W świetle danych zebranych w województwach graniczących z Republiką Czeską stwierdzono, że 67,30 młodych osób nigdy nie otrzymało zaproszenia przez Internet na spotkanie w świecie realnym, natomiast niespełna co piąty badany otrzymał takie zaproszenie w różnych częstotliwościach (od bardzo często do czasami). Spośród badanych 18,54% wyraziłoby zgodę na tego typu spotkanie, natomiast ponad 41% nie jest w stanie jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie dotyczące takiej sytuacji. Być może zgoda uwarunkowana byłaby okolicznościami.

2.8 Podsumowanie

Młode osoby są aktywnymi użytkownikami usług internetowych. Największą popularnością wśród młodzieży cieszą się portale i strony ukierunkowane na rozrywkę i komunikację. Nie dziwi zatem fakt, że serwisy typu YouTube, Facebook, Instagram są wskazywane jako najczęściej odwiedzane. Niemniej młodzież korzysta równie często z ogólnodostępnych repozytoriów wiedzy, takich jak chociażby Wikipedia. Dane te są zgodne z badaniami na próbach reprezentatywnych, chociażby EU KIDS Online Polska (Pyżalski, et al. 2019).

Coraz większą popularność zyskują nowe portale i strony internetowe. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj witryna TikTok odwiedzana przez 32,19% badanych. Użytkownikami tego typu stron są przede wszystkim ankietowani w młodszym wieku szkolnym. Usługa TikTok jest adresowana przede wszystkim do młodszych odbiorców, jednocześnie nie wymaga

rozbudowanych kompetencji. Kwestią problematyczną dla tego typu usług jest zachowanie anonimowości oraz łatwość bycia ofiarą agresji elektronicznej.

Zmienia się sposób użytkowania telefonów komórkowych w badanej grupie. Zauważono, że smartfon najczęściej jest wykorzystywany do celów rozrywkowych i komunikacyjnych, co jest zbieżne z badaniami chociażby przeprowadzonymi na ogólnopolskiej próbie przez NASK (2019). Pomimo, że telefon z założenia służył do rozmowy to obecnie wykorzystywany jest przez młodzież do konsumpcji treści audiowizualnych oraz komunikacji przez komunikatory internetowe. Jedynie 2/3 ankietowanych używa telefonu do tradycyjnej komunikacji często lub bardzo często. Tego typu intensywne zachowania zapośredniczone przez wszechobecną możliwość dostępu do Internetu wzbudzają obawy w szczególności rodziców oraz pedagogów w obszarze problematycznego użytkowania Internetu (Tomczyk, 2019; Dębski, 2016), często określanego potocznie jako uzależnienie od Internetu. Prawdopodobnie z tego powodu ponad 43% młodych osób podkreśla, że w ich szkole zabroniono użytkowania telefonów komórkowych zarówno na przerwie jak i lekcjach. Jedynie 15,9% szkół nie ma wprowadzonych obostrzeń w tym obszarze i zapewne część nauczycieli korzysta ze strategii BYOD (Potyrała, 2017).

W szkołach, które ograniczają korzystanie z telefonów komórkowych wzrasta częstotliwość wybranych „analogowych” form aktywności. Całkowity zakaz korzystania z telefonów nie eliminuje w pełni użytkowania telefonów w szkole przez uczniów. Jednym z celów wprowadzenia zakazów jest ograniczenie negatywnych – ryzykownych zachowań zapośredniczonych przez Internet i telefon i tym samym podniesienie poziomu bezpieczeństwa cyfrowego (Tomczyk, Potyrała, 2019). Bardzo często obawy te wynikają z ograniczeń procesu wychowania do intencjonalnego użytkowania mediów cyfrowych w środowisku szkolnym (Stośić, Stośić, 2015).

Innym problematycznym zjawiskiem zapośredniczonym przez Internet jest seksting. Obraz odbierania i udostępniania materiałów o charakterze seksualnym nie odbiega znacząco na pograniczu polsko-czeskim od danych zebranych na próbie ogólnopolskiej np. w ramach wspomnianego wcześniej badania EU KIDS Online (Pyżalski et al., 2019). Zjawisko to dotyczy jedynie kilku procent badanych. Najczęściej materiały tego typu wysyłane są do bliskich osób (chłopaka/dziewczyny).

Na terenie województw graniczących z Republiką Czeską różnych form cyberprzemocy lub agresji elektronicznej doświadczyło w zależności od rodzaju od 8,36% do niespełna jednego procenta młodych osób. Najczęstszą formą agresji zapośredniczonej przez media cyfrowe są słowne działania, najrzadziej formy multimedialne, takie jak chociażby transmisja filmów. Najczęściej młode osoby doświadczyły agresji i przemocy elektronicznej w portalach społecznościowych i komunikatorach internetowych. Najczęściej agresja lub przemoc elektroniczna jest krótkotrwała i trwa nie dłużej niż tydzień. Również bardzo często sprawcami tego typu działań są najbliższe dla uczniów osoby.

Młode osoby mierzą się z różnymi rodzajami niestandardowych zagrożeń świata cyfrowego. Wśród najczęściej występujących wymienia się: kradzież wirtualnych postaci w grach, zablokowanie konta w portalu społecznościowym, przechwycenie hasła do konta pocztowego czy innej usługi sieciowej, zakażenie wirusem komputerowym. 8% młodych osób wskazuje, że ich zdjęcie zostało umieszczone bez zgody w Internecie przez rodziców. Sytuacja taka wymaga

wzmocnienie kompetencji cyfrowych w zakresie bezpieczeństwa cyfrowego nie tylko wśród uczniów i nauczycieli, lecz także rodziców (Tomczyk, 2020).

Bibliografia

- Bochenek, M. & Lange, R., (2019). *Nastolatki 3.0. Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach*. Warszawa: NASK.
- Dębski, M. (2016). *Nałogowe korzystanie z telefonów komórkowych*. Gdynia: Fundacja Dbam o Mój Zasięg.
- Potyrała, K. (2017). *iEdukacja. Synergia nowych mediów i dydaktyki. Ewolucja - antynomie - konteksty*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny. doi:10.24917/9788380840522
- Pyżalski, J., Zdrodowska, A., Tomczyk, Ł. & Abramczuk, K. (2019). *Polskie badanie EU Kids Online 2018. Najważniejsze wyniki i wnioski*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM
- Stośić, L., & Stośić, I. (2015). Perceptions of teachers regarding the implementation of the internet in education. *Computers in Human Behavior*, 53, 462–468. doi:10.1016/j.chb.2015.07.027
- Tomczyk, Ł., & Kopecký, K. (2016). Children and youth safety on the Internet: Experiences from Czech Republic and Poland. *Telematics and Informatics*, 33(3), 822-833.
- Tomczyk, Ł., Szotkowski, R., Fabiś, A., Wąsiński, A., Chudý, Š., & Neumeister, P. (2017). Selected aspects of conditions in the use of new media as an important part of the training of teachers in the Czech Republic and Poland-differences, risks and threats. *Education and Information Technologies*, 22(3), 747-767.
- Tomczyk, Ł., Szotkowski, R., & Kopecký, K. (2017). Zachowania ryzykowne dzieci i młodzieży związane z udostępnianiem i odbiorem materiałów o charakterze seksualnym–wybrane wyniki badań czeskiego Centrum Prewencji Ryzyka Wirtualnej Komunikacji z lat 2010–2017. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 16(3), 103-118.
- Tomczyk, Ł. (2019). Problematyczne użytkowanie internetu oraz portali społecznościowych wśród polskiej młodzieży. *E-mentor*, 79(2), 44-54.
- Tomczyk, Ł. & Potyrała, K. (2019). *Bezpieczeństwo cyfrowe dzieci i młodzieży w perspektywie pedagogiki mediów*. Kraków: Uniwersytet Pedagogiczny.
- Tomczyk, Ł. (2020). Skills in the area of digital safety as a key component of digital literacy among teachers. *Education and Information Technologies*. doi:10.1007/s10639-019-09980-6

3. O projekcie

Projekt Usprawnienie czesko-polskiej współpracy w walce z cyberprzestępczością jest realizowany przez zespół składający się z przedstawicieli ośmiu dyrekcji policji z Czech i Polski oraz ekspertów z Uniwersytetu Pałackiego w Ołomuńcu oraz kilku ośrodków akademickich z Polski. Jak sugeruje nazwa projektu, projekt koncentruje się przede wszystkim na nowych sposobach zwalczania przestępczości internetowej, poprzez usprawnienie pracy policji (w CR i PL), promowanie profilaktyki skierowanej do dzieci, nauczycieli i rodziców, a także poprzez wspieranie działań doradczych, umożliwiających anonimową pomoc ofiarom przestępstw zapośredniczonych przez media cyfrowe. Projekt obejmuje również działania badawcze, które pozwalają odkryć nowe formy cyber-zagrożeń, z którymi mają styczność obecnie użytkownicy usług internetowych.

Projekt ma dwa podstawowe cele:

1. Stworzenie wspólnej sieci komunikacyjnej na obsługiwanej obszarze (czesko-polski teren przygraniczny), co umożliwi szybkie przesyłanie informacji o cyberprzestępczości.
2. Pogłębienie współpracy ze społeczeństwem poprzez różne działania w terenie (profilaktyka, interwencja, badania).

Więcej informacji na temat projektu jest dostępne na stronie internetowej www.stopcybercrime.cz

Projekt "Zefektivnění česko-polské spolupráce v boji proti kyberkriminalitě (numer projektu: CZ.11.4.120/0.0/0.0/17_028/0001654) jest realizowany w ramach programu Interreg V-A Česká republika – Polsko (2019-2021).

EVROPSKÁ UNIE / UNIA EUROPEJSKA
EVROPSKÝ FOND PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ
EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO

4. Kontakt polski zespół badawczy

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Instytut Nauk o Wychowaniu

PhDr inż. Łukasz Tomczyk PhD

lukasz.tomczyk@up.krakow.pl

Prof. UP dr hab. Katarzyna Potyrała

katarzyna.potyrala@up.krakow.pl

<https://inow.up.krakow.pl/>

Instytut Nauk o Wychowaniu

Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Ingardena 4, 30-060 Kraków, Polska

mgr Iwona Tomczyk

Niepubliczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna „To Tu”, Cieszyn, Polska

Cytowanie raportu: Tomczyk, Ł., Potyrała, K., Tomczyk, I. (2020). ZACHOWANIA RYZYKOWNE W PRZESTRZENI ONLINE WŚRÓD DZIECI I MŁODZIEŻY NA TERENIE CZESKO-POLSKIEGO POGRANICZA. Olomouc-Kraków: Centre for the prevention of risky virtual communication Faculty of Education of Palacký University in Olomouc.